

**O‘ZBEK MILLIY MUSIQA MEROSINING YOSHLAR MA’NAVY-ESTETIK
TARBIYASIDAGI O‘RNI (SHASHMAQOM, FOLKLOR QO‘SHIQLARI VA
BAXSHICHILIK SAN’ATI MISOLIDA)**

Bo‘riyev Jasur

O‘zbekiston davlat san‘at va madaniyat instituti
Xalq ijodiyoti (cholg‘u ijrochiligi) mutaxassisligi 1-kurs magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20617982>

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada o‘zbek milliy musiqa merosining yoshlar ma’naviy-estetik tarbiyasidagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Xususan, shashmaqom, folklor qo‘shiqlari va baxshichilik san‘atining yosh avlodning ma’naviy dunyoqarashi, milliy qadriyatlarga hurmati, estetik didi hamda vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, milliy musiqa namunalari yoshlarning ma’naviy kamoloti va milliy o‘zligini anglashida muhim vosita sifatida xizmat qilishi aniqlangan.*

***Kalit so‘zlar:** milliy musiqa, shashmaqom, folklor qo‘shiqlari, baxshichilik, ma’naviy tarbiya, estetik tarbiya, yoshlar, milliy qadriyatlar, madaniy meros.*

Kirish. XXI asrda globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, ommaviy madaniyatning keng tarqalishi hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining hayotimizga chuqur kirib borishi yoshlar dunyoqarashi, ma’naviy qadriyatlari va estetik didining shakllanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Bunday sharoitda yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ularda milliy o‘zlikni anglash, Vatanga muhabbat, tarixiy merosga hurmat va yuksak ma’naviy fazilatlarni shakllantirish dolzarb pedagogik hamda ijtimoiy vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu vazifani amalga oshirishda milliy madaniyatning tarkibiy qismi bo‘lgan musiqa san‘ati alohida ahamiyat kasb etadi.

Musiqa inson ruhiyatiga eng kuchli ta’sir ko‘rsatadigan san‘at turlaridan biri bo‘lib, u shaxsning hissiy olami, dunyoqarashi va ma’naviy kamolotini shakllantirishda muhim vosita vazifasini bajaradi¹. Musiqa orqali inson nafaqat estetik zavq oladi, balki milliy tarix, madaniyat, urf-odat va an‘analar bilan ham tanishadi. Ayniqsa, xalqning asrlar davomida yaratgan musiqiy merosi yosh avlodning ma’naviy barkamol, vatanparvar va komil inson bo‘lib voyaga yetishida muhim omillardan biri sanaladi.

O‘zbek xalqining boy va qadimiy musiqa madaniyati jahon madaniy merosining ajralmas qismi hisoblanadi. Mazkur meros tarkibiga kiruvchi shashmaqom, xalq qo‘shiqlari, dostonchilik va baxshichilik san‘ati xalqning ko‘p asrlik ma’naviy tajribasi, falsafiy qarashlari, estetik ideallari hamda axloqiy tamoyillarini o‘zida mujassam etgan. Ushbu san‘at namunalari orqali xalqning ezgulik, adolat, insonparvarlik, mehr-oqibat, vatanparvarlik va fidoyilik kabi qadriyatlari avloddan-avlodga yetkazib kelinmoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizda milliy madaniyat va san‘atni rivojlantirish, uni yoshlar orasida keng targ‘ib qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

¹ Karimov I.A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch.* – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – B. 108.

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida ham yoshlarning ma'naviy kamolotini ta'minlash, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq etib tarbiyalash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shu nuqtai nazardan qaraganda, o'zbek milliy musiqa merosining tarbiyaviy imkoniyatlarini chuqur o'rganish va ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali tatbiq etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Shashmaqom san'ati o'zining murakkab musiqiy tuzilishi, yuksak badiiy-estetik qimmatini va falsafiy mazmuni bilan yoshlarning ma'naviy dunyosini boyitishga xizmat qiladi. Maqomlarda aks etgan komillik, sabr-qanoat, muhabbat va insoniylik g'oyalari yoshlarni ezgu fazilatlar ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi². Xalq qo'shiqlari esa milliy urf-odatlar, an'analar va xalqona donishmandlikni o'zida mujassamlashtirgan bo'lib, yosh avlodda milliy qadriyatlarga hurmat hissini shakllantiradi. Baxshichilik san'ati va xalq dostonlari esa mardlik, jasorat, vatanparvarlik va fidoyilik kabi fazilatlarni targ'ib etishi bilan ajralib turadi.

Musiqa tarbiyasidagi o'rni masalasi ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan bo'lsa-da, milliy musiqa merosining ma'naviy-estetik tarbiyadagi imkoniyatlarini zamonaviy ijtimoiy-madaniy jarayonlar nuqtai nazaridan o'rganish bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida xorijiy ommaviy madaniyat ta'sirining ortib borayotganligi milliy musiqiy merosni asrab-avaylash, uni keng targ'ib qilish va tarbiyaviy vosita sifatida samarali foydalanishni talab etmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi o'zbek milliy musiqa merosining asosiy tarkibiy qismlari hisoblangan shashmaqom, folklor qo'shiqlari va baxshichilik san'atining yoshlar ma'naviy-estetik tarbiyasidagi o'rnini ilmiy jihatdan tahlil qilish, ularning tarbiyaviy imkoniyatlarini ochib berish hamda yosh avlodning ma'naviy kamolotini ta'minlashdagi ahamiyatini yoritishdan iborat. Shu bilan birga, milliy musiqa namunalarining yoshlar ongida milliy o'zlik, madaniy merosga hurmat va estetik tafakkurni shakllantirishdagi o'rni tadqiq etiladi.

O'zbek milliy musiqa san'ati xalqning ko'p asrlik madaniy taraqqiyoti mahsuli sifatida shakllangan bo'lib, unda xalqning tarixiy xotirasi, ma'naviy qadriyatlari, estetik qarashlari hamda hayot falsafasi mujassamdir. Musiqa insonning ruhiy olamiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan san'at turi sifatida nafaqat badiiy-estetik vazifani bajaradi, balki tarbiyaviy, ma'rifiy va ijtimoiy ahamiyatga ham ega. Shu sababli milliy musiqa merosi yoshlar ma'naviy kamolotini ta'minlashning muhim omillaridan biri sifatida qaraladi.

Ma'naviy tarbiya shaxsning axloqiy fazilatlarini, milliy qadriyatlarga munosabati, vatanparvarlik hissi va insoniy fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan uzluksiz jarayon hisoblanadi. Estetik tarbiya esa insonning go'zallikni his etish, tushunish va qadrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu ikki yo'nalishning uyg'unlashuvi barkamol avlodni tarbiyalashning muhim sharti hisoblanadi. Milliy musiqa esa aynan shu ikki jihatni o'zida mujassamlashtirgan san'at turi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

O'zbek xalq musiqasi mazmun jihatidan insonni ezgulikka, mehr-oqibatga, adolatga, mehnatsevarlikka va vatanparvarlikka undovchi g'oyalarni targ'ib qiladi. Xalq tomonidan yaratilgan kuy va qo'shiqlarda insonning ruhiy kechinmalari, hayotiy orzu-intilishlari, quvonch va

² Matyoqubov O. *Maqomot*. – Toshkent: Musiqa, 2004. – B. 25.

tashvishlari, milliy urf-odat va an'analari o'z ifodasini topgan. Shu jihatdan qaraganda, milliy musiqa nafaqat estetik zavq manbai, balki xalq ma'naviyati va tafakkurining badiiy ifodasi hamdir.

O'zbek milliy musiqa merosining shakllanishida maqom san'ati, xalq og'zaki musiqiy ijodi va baxshichilik an'analari muhim o'rin tutadi. Bu yo'nalishlarning har biri xalqning ma'naviy hayoti bilan chambarchas bog'liq bo'lib, yoshlarning dunyoqarashi va ma'naviy qiyofasini shakllantirishda katta tarbiyaviy imkoniyatlarga ega. Ayniqsa, maqomlarda inson kamoloti va ruhiy poklanish g'oyalari, folklor qo'shiqlarida xalqning ma'naviy qadriyatlarini, baxshichilik san'atida esa qahramonlik va vatanparvarlik tushunchalari o'z aksini topgan.

Musiqa pedagogikasi sohasidagi tadqiqotlar ham musiqaning tarbiyaviy imkoniyatlarini nihoyatda keng ekanligini ko'rsatadi. Musiqa tinglash jarayonida insonning hissiy olami boyiydi, estetik didi shakllanadi va ma'naviy qadriyatlarga nisbatan ijobiy munosabat rivojlanadi. Ayniqsa, yoshlar ongiga milliy musiqa namunalarini singdirish orqali ularda milliy g'urur, tarixiy merosga hurmat va madaniy identifikatsiya hissini shakllantirish mumkin.

Bugungi kunda ayrim yoshlar orasida ommaviy madaniyat mahsulotlariga qiziqishning ortib borayotganligi milliy musiqa merosini keng targ'ib qilish zaruratini yanada kuchaytirmoqda.

Chunki milliy musiqa xalqning ma'naviy immunitetini mustahkamlovchi, yoshlarni turli salbiy g'oyaviy ta'sirlardan himoya qiluvchi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Milliy kuy va qo'shiqlar orqali yoshlar o'z xalqining tarixi, madaniyati va qadriyatlarini chuqurroq anglay boshlaydilar.

Shu bois ta'lim muassasalarida, madaniyat markazlarida va ommaviy axborot vositalarida milliy musiqa namunalarini keng targ'ib qilish, maqom va baxshichilik maktablari faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda yoshlarni ushbu san'at turlariga jalb etish ma'naviy-estetik tarbiyaning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Milliy musiqa merosi yosh avlodning ma'naviy barkamolligi, estetik dunyoqarashi va milliy o'zligini shakllantirishning muhim omili sifatida bugungi kunda ham o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Shashmaqom Markaziy Osiyo xalqlari musiqa madaniyatining eng yuksak namunalaridan biri hisoblanadi. U asrlar davomida shakllangan murakkab musiqiy tizim bo'lib, o'zida yuksak badiiylik, falsafiy tafakkur va ma'naviy qadriyatlarni mujassamlashtirgan. Shashmaqom nafaqat professional musiqa san'ati namunasi, balki xalqning ma'naviy dunyosi, estetik qarashlari va tarixiy xotirasining musiqiy ifodasidir.

Shashmaqom tarkibidagi "Buzruk", "Rost", "Navo", "Dugoh", "Segoh" va "Iroq" maqomlari inson ruhiyatining turli holatlarini aks ettiradi. Ushbu maqomlarda komillik, sabr-qanoat, muhabbat, insonparvarlik, ezgulik va ruhiy poklanish g'oyalari yetakchi o'rin egallaydi³. Shu sababli maqom san'ati yoshlar ma'naviy tarbiyasining samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

O'zbek xalq musiqa merosining eng qadimiy va ommabop qatlamlaridan biri folklor qo'shiqlaridir. Folklor qo'shiqlari xalqning kundalik hayoti, mehnat faoliyati, urf-odatlarini, marosimlari, quvonch va tashvishlari bilan uzviy bog'liq holda shakllangan.

³ Ibrohimov O. *O'zbek maqomlari tarixi*. – Toshkent: Fan, 2018. – B. 42.

Ushbu qo‘shiqlar xalqning asrlar davomida to‘plagan hayotiy tajribasi, ma‘naviy qarashlari va axloqiy me‘yorlarini o‘zida mujassam etganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Folklor qo‘shiqlari yosh avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashning samarali vositasi hisoblanadi. Ayniqsa, alla, lapar, yalla, terma va marosim qo‘shiqlari yoshlarning ma‘naviy olamini boyitishda muhim o‘rin tutadi. Alla qo‘shiqlari orqali bolalarda mehr-oqibat, insonparvarlik, ezgulik va samimiylilik kabi fazilatlar shakllanadi. Onalar tomonidan kuylanadigan allalarda farzandga bo‘lgan cheksiz muhabbat, ezgu niyatlar va hayotiy orzular ifodalanadi. Bu esa bolaning ruhiy kamolotiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Lapar va yallalar xalqning jamoaviy hayot tarzini aks ettiruvchi musiqiy janrlar sifatida yoshlarni hamjihatlik, birdamlik va o‘zaro hurmat ruhida tarbiyalaydi. Ushbu qo‘shiqlarda xalqning quvonchi, mehnatga munosabati va ijtimoiy qarashlari aks etadi. Natijada yoshlar milliy an‘analarning mazmun-mohiyatini anglaydilar hamda o‘z xalqining madaniy merosiga nisbatan hurmat hissini rivojlantiradilar.

Folklor qo‘shiqlari yoshlarda estetik didni shakllantirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Ulardagi badiiy obrazlar, poetik ifoda vositalari va musiqiy ohanglar insonning go‘zallikni his etish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, xalq qo‘shiqlarida tabiat, inson va jamiyat o‘rtasidagi uyg‘unlik tasvirlanib, yoshlarning estetik tafakkuri boyitiladi.

Bugungi kunda folklor qo‘shiqlarini yoshlar orasida keng targ‘ib qilish, folklor festivallari va madaniy tadbirlarni tashkil etish orqali milliy madaniyatning uzluksizligini ta‘minlash mumkin.

Chunki xalq qo‘shiqlari yoshlarning milliy identitetini shakllantirish va ma‘naviy immunitetini mustahkamlashda muhim vosita hisoblanadi.

O‘zbek xalq og‘zaki ijodining eng yirik va qadimiy namunalaridan biri baxshichilik san‘atidir. Baxshilar xalq dostonlarini kuy va qo‘shiq orqali ijro etib, avloddan-avlodga yetkazib kelganlar. Baxshichilik san‘ati xalqning tarixiy xotirasi, ma‘naviy qadriyatlari va milliy qahramonlik an‘analarining saqlanishida muhim rol o‘ynaydi.

Xalq dostonlari yoshlarni vatanparvarlik, mardlik, jasorat va fidoyilik ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Jumladan, “Alpomish” dostoni o‘zbek xalqining milliy qahramonlik timsoli sifatida yuksak tarbiyaviy ahamiyatga ega. Doston qahramonlarining yurtga sadoqati, ota-onaga hurmati, do‘stlikka vafo qilishi yoshlar uchun ibrat maktabi vazifasini bajaradi.

Baxshichilik san‘atida insoniy fazilatlar ulug‘lanib, yomonlik, xiyonat va adolatsizlik qoralanadi. Shu jihatdan baxshilar ijrosidagi dostonlar yoshlarning axloqiy dunyoqarashini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Dostonlarni tinglash jarayonida yoshlar nafaqat tarixiy voqealar bilan tanishadilar, balki ulardan hayotiy saboq ham oladilar.

Baxshichilik san‘atining yana bir muhim jihati shundaki, u yoshlarning milliy o‘zligini anglashiga xizmat qiladi. Dostonlarda xalqning tarixi, urf-odatlar, qadriyatlari va ma‘naviy ideallari aks etgan bo‘lib, ular yosh avlodda milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ularini shakllantiradi.

Ayniqsa, globallashuv sharoitida milliy madaniyatni asrab-avaylash va rivojlantirishda baxshichilik san‘atining o‘rni yanada ortib bormoqda.

Shuningdek, baxshilar ijrosidagi musiqiy va poetik uyg‘unlik yoshlarning estetik didini rivojlantiradi.

Dostonlarda qoʻllanilgan badiiy tasvir vositalari, obrazlar tizimi va musiqiy ifoda usullari yoshlarning sanʼatga boʻlgan qiziqishini kuchaytiradi hamda ijodiy tafakkurini rivojlantiradi.

Oʻzbek musiqa madaniyati taraqqiyotida xalq bastakorlari va hofizlarining xizmatlari beqiyosdir. Ular tomonidan yaratilgan kuy va qoʻshiqlar xalqning maʼnaviy ehtiyojlarini qondirish, estetik didini shakllantirish va milliy qadriyatlarni targʻib qilishga xizmat qilgan.

Yunus Rajabiy, Komiljon Otaniyozov, Mutal Burhonov, Toʻxtasin Jalilov, Faxriddin Sodiqov kabi sanʼatkorlarning ijodi oʻzbek musiqa merosining oltin fondini tashkil etadi. Ularning asarlarida Vatanga muhabbat, insoniylik, sadoqat, doʻstlik va ezgulik gʻoyalari ulugʻlanadi.

Masalan, Yunus Rajabiy tomonidan maqom sanʼatining qayta tiklanishi va rivojlantirilishi yosh avlodning milliy musiqa merosiga boʻlgan qiziqishini oshirishga katta hissa qoʻshdi.

Komiljon Otaniyozov ijrosidagi xalq qoʻshiqlari esa xalqona ohanglarning jozibadorligi va tarbiyaviy mazmuni bilan ajralib turadi.

Milliy bastakorlar ijodini oʻrganish yoshlarning estetik madaniyatini yuksaltirish, sanʼatga mehr uygʻotish va milliy qadriyatlarni anglashiga xizmat qiladi. Shu bois taʼlim tizimida xalq bastakorlari ijodiga keng oʻrin berish yoshlar tarbiyasining samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Bugungi kunda milliy musiqa merosini asrab-avaylash va uni yoshlar orasida keng targʻib qilish davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Musiqa maktablari, sanʼat kollejlari, oliy taʼlim muassasalari hamda madaniyat markazlari bu borada muhim vazifalarni amalga oshirmoqda.

Ayniqsa, maqom va baxshichilik festivallarining tashkil etilishi, xalqaro madaniy tadbirlarning oʻtkazilishi hamda ommaviy axborot vositalarida milliy musiqa namunalari targʻibotining kuchaytirilishi yoshlarning ushbu sanʼat turlariga qiziqishini oshirmoqda. Raqamli platformalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali milliy musiqa namunalari keng auditoriyaga yetkazish imkoniyatlari ham kengaymoqda.

Shu bilan birga, umumtaʼlim maktablari va oliy taʼlim muassasalarida milliy musiqa merosiga oid maxsus mashgʻulotlar, mahorat darslari va ijodiy uchrashuvlarni tashkil etish yoshlarning milliy madaniyatga boʻlgan qiziqishini yanada kuchaytirishga xizmat qiladi.

Bunday faoliyatlar natijasida yosh avlod milliy musiqa merosining mazmun-mohiyatini chuqurroq anglaydi, milliy qadriyatlarni qadrlashni oʻrganadi va oʻz xalqining boy madaniy merosi bilan faxrlanish tuygʻusini shakllantiradi. Bu esa maʼnaviy barkamol, estetik jihatdan yetuk va vatanparvar yoshlarni tarbiyalashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar roʻyxati

1. Karimov I.A. Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2008.
2. Rajabiy Y. Oʻzbek xalq musiqasi. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 1963.
3. Matyoqubov O. Maqomot. – Toshkent: Musiqa, 2004.
4. Ibrohimov O. Oʻzbek maqomlari tarixi. – Toshkent: Fan, 2018.
5. Jabborov A. Oʻzbek xalq musiqasi ijodi. – Toshkent: Oʻqituvchi, 1995.
6. Imomov K. Oʻzbek folklori. – Toshkent: Fan, 2008.

7. To‘xtasinov R. Baxshichilik san’ati va uning tarbiyaviy ahamiyati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
8. Mahmudov T. Musiqa va ma’naviyat. – Toshkent: Ma’naviyat, 2017.
9. Alpomish. Nashrga tayyorlovchi: T. Mirzayev. – Toshkent: Sharq, 2010.
10. UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. – Paris, 2003.